

1977

Талауы

2012

КНИЖИ 35

**Палацу книги - 35: Збірник матеріалів / Уклад.:
Н.Купрєва. - Запоріжжя: Валпіс, 2012. - с.**

Збірник містить відомості про основні віхи, події, місяця знаходження головної бібліотеки краю у різні роки, а також фотодокументи, доповіді, історичні, архівні матеріали, авторські статті, дослідження, що стосуються будівництва, освоєння, відкриття нового приміщення (листопад 1977 р.) закладу для користувачів.

Збірник присвячено 35-річчю з дня введення в дію нового Палацу книги.

“ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА імен О.М. ГОРЬКОГО”
Запорізької обласної ради

Палацу книги - 35

м. Запоріжжя
2012

Від упорядника

Даний збірник приурочено 35-річчю з дня введення у дію нового приміщення Палацу книги, який розпочав своє існування 22 грудня 1977 року.

Головна мета видання – нагадати місцевій громаді про основні віхи, події, місця знаходження головної бібліотеки краю у різні роки, які передували відкриттю її дверей для відвідувачів на центральній магістралі м. Запоріжжя – проспекті Леніна, 142.

Ось уже 35 років спеціально збудована архітектурна споруда Запорізької ОУНБ імені О.М. Горького приймає всіх, хто перетинає її поріг, та для кого нововведений Палац книги перетворився у справжній Храм Науки, Освіти і Культури (щоденно до бібліотеки звертаються понад 700 осіб, яким видається 4,5 тис. примірників видань).

В ті далекі часи про спорудження обласної бібліотеки громадськість вперше дізналася з газети „Индустриальное Запорожье” у березні 1967 року, на шпальтах якої зазначалося, що „будівництво бібліотеки – важлива подія у культурному житті нашого міста”, тут також було розміщено світліну майбутньої будівлі книгозбірні та вказана адреса її вірогідного розташування: „Цьому приміщенню готується місце на проспекті імені Леніна між вулицями Українська та Комунарівська”,- писала газета. Таким чином, згодом Бібліотека опинилася в центрі Старого Олександрівська у зоні провідних освітніх закладів та стала частиною культурного комплексу, де крім неї знаходяться обласні театри (академічний музично–драматичний імені В. Магара, ляльок), краєзнавчий музей, науково-методичний центр з культури і мистецтва.

Будівництво нового приміщення бібліотеки стало серйозним випробуванням для тодішньої дирекції та колективу: 10-річний довгобуд потребував витримки, концентрації зусиль співробітників, винахідливості та ентузіазму під час переїзду, подолання труднощів при освоєнні багатопверхової будівлі. З цього приводу у збірці вперше публікується лист – звернення Бальцера А.І. (березень 1978 р.) до керівників органів місцевої влади та будівельних організацій

щодо усунення недоліків, виявлених у ході організації роботи в нових умовах, а також прохання про оснащення будівлі необхідним побутовим та охоронним приладдям, які невдовзі були задоволені.

До видання також увійшли фотодокументи, інші історичні, архівні матеріали, авторські статті, дослідження директорів А.І. Бальцера (1961 -1982 рр.), І.П. Степаненко (1982 – по тепер. час), уривки зі спогадів окремих працівників, що стосуються будівництва, освоєння, відкриття нового приміщення закладу для користувачів, тогочасні публікації у місцевій пресі з цього приводу.

Сьогодні заклад все впевненіше набуває рис, які притаманні Бібліотеці ХХІ століття. Саме модернізації бібліотечного простору, адаптації приміщення до сучасних вимог протягом останнього часу приділялася головна увага керівництва бібліотеки, особисто директора І.П.Степаненко (цій проблемі присвячений її виступ „ Організація комфортного середовища для користувачів ОУНБ” у межах науково – практичної конференції наукових бібліотек України в м. Івано–Франківськ, 2011 р.).

Видання цієї збірки напередодні відзначення 35 – річчя спорудження Палацу книги на Запоріжжі - данина вдячності та поваги тим людям, які стояли у витоків будівництва та впродовж всього періоду опікувалися проблемами його зведення, насамперед, першому секретареві обкому партії М.М. Всеволожському, заступникові голови облвиконкому М.П. Киценку, завідувачу відділом будівництва обкому партії Б.В. Пономарьову, архітекторові Л.В. Зайцеву, будівельникам Василенку Е.І., Груніну М.Г, запорізькому поетові П.П. Ребру, трудівникам провідних металургійних та машинобудівних підприємств, колективу бібліотеки на чолі з А.І. Бальцером, клопотаннями якого і розпочалася Нова Бібліотека та її сучасна історія, а також бібліотечним працівникам – послідовникам, які дбайливо зберігають набуте, пам'ятаючи про традиції, розвивають та забезпечують впровадження нових можливостей. Завдяки їм, збудований 35 років тому, сучасний Палац книги є найзатребуванішим закладом культури регіону, і, безперечно, слугуватиме своїм відвідувачам ще не одне

десятиліття, виконуючи головну місію духовного гуманістичного розвитку особистості.

П. П. Ребро,

член Національної Спілки письменників України, керівник науково – редакційного підрозділу з підготовки та випуску серії книг “Реабілітовані історією” в Запорізькій області, лауреат республіканських премій імені Павла Тичини “Чуття єдиної родини” й імені Степана Олійника, Всеукраїнської премії імені Остапа Вишині, Міжнародної літературної премії імені Петра Сагайдачного, ряду інших республіканських і обласних премій

На день відкриття нової будівлі обласної бібліотеки імені М. Горького

Здійснилась, друзі, мрія
солodka і далека
(За це ми будівельникам
складаємо хвалу!):
Стоїть у центрі міста
нова бібліотека
Ї кличе нас до себе,
як кличе цвіт бджолу.
Ти чуєш, Запоріжжя?
Ти чуєш, край Дніпровський?
Вже двері відчиняє
величний Книги храм.
А тут на нас чекають
Шевченко й Маяковський,
І Горький, як господар,
розкрив обійми нам.
Спасибі тим, хто клав тут
цеглину до цеглини,
Чийм вогнем засяяла
світлиця горда ця!
Тож хай звідсіль до віку
на радість Батьківщині
Нагхнення струм високий
тече в людські серця!

Грудень, 1977 р.

Нотатки про історію будівництва приміщення обласної бібліотеки імені М. Горького

А.І. Бальцер, директор
обласної універсальної
наукової бібліотеки імені
О.М. Горького (1922-1997 рр.)

Думки про будівництво приміщення обласної бібліотеки турбували співробітників давно. Труднощі з розміщенням книжкового фонду, тіснота читальних залів, чутки про будову Ворошиловградської¹ обласної та підготовка документації для будівництва Чернігівської - спонукали дирекцію до активних дій.

Хто знає, як би склалися справи, коли б не тогочасний заступник голови облвиконкому М.П. Киценко. Останній глибоко проїнявся проблемами бібліотеки і почав дієво допомагати.

Мене, людину, яка добре знає всі фізичні потреби бібліотеки такого рівня, керівника закладу відрядили у розвідку до Чернігова та Ворошиловграда. Проект приміщення Ворошиловградської бібліотеки через існування низки серйозних прорахунків було відхилено. Привернув увагу проект Чернігівської обласної бібліотеки імені В. Короленка. Скромна, триповерхова будівля з книгосховищем на 750 тис. томів.

Привабила досить невисока вартість споруди, що було немаловажним фактором, адже зведення будівлі намічалось

---

¹ / Тепер Луганська ОУНБ імені О.М. Горького

здійснити за рахунок місцевого бюджету. Лишилося узгодити його з першим секретарем обкому партії О.А. Титаренком. Ознайомившись з документацією Олексій Антонович проект забракував із наступних міркувань: “Бібліотека - важливий осередок культури, який повинен розташовуватися у центральній частині міста на головній вулиці. Але триповерхову будівлю “посадити” на проспекті Леніна ми не можемо. Треба шукати кращий проект!” Поїздка директора бібліотеки до Москви не дала позитивних результатів, державна бібліотека імені В.Леніна запропонувала лише невдалий проект Тюменської обласної бібліотеки.

Завідувач відділом будівництва та архітектури облвиконкому В.С. Моргулець привіз із Мінська синьки шестиповерхової будівлі із книгосховищем у 10 ярусів на 2 млн. томів, розроблені “Білдержпроект” для бібліотеки АН БРСР архітектором Л.М. Гольдштейном.

Саме цей проект і був схвалений обласним керівництвом і у 1966 році облвиконком прийняв рішення щодо зведення будівлі, доопрацювання та прив'язку плану поклали на підприємництво “Запоріждержпроект”.

Бібліотеці - активній учасниці процесу, доручили забезпечити проєктантів повним комплектом документації та дозволом Держбуду УРСР на застосування проєкту. Однак у вибраному проєкті мали місце істотні невідповідності будівлі специфіці роботи обласної бібліотеки, на відміну від академічної, строго орієнтованої на загальнодоступність.

Значна кількість моментів, але, на жаль, не все, була врахована і разом з дозволом на застосування проєкту отримано і дозвіл на внесення необхідних змін.

Під керівництвом архітектора Л.В. Зайцева у короткий термін була розроблена відповідна документація, не дивлячись на труднощі у отриманні архівних примірників синьок для копіювання.

Будівництво розпочалося, як і пропонував О.А. Титаренко, на проспекті Леніна.

Перший етап стартував у 1967 р. з набивання ґрунтових паль, які утримують фундамент бібліотеки. Попередньо з будмайданчика відселили приватних домовласників. У 1968 р.

заклали фундамент, почалося мурування цоколю. Потім настала тривала пауза через відсутність лімітів або незначних надходжень коштів, що не стимулювало будівельників. Так, у центрі міста з'явився довгобуд, який "мозолив" очі керівникам і громадськості, жителям і гостям міста.

У цей важкий для спорудження бібліотеки час знайшовся ще один піклувальник, якого турбувало затишшя на будмайданчику – поет Петро Ребро. Член обкому партії, депутат облради – він не пропускав жодного зручного випадку, щоб не покритикувати керівництво за затягування будівництва. На партконференціях, сесіях, нарадах звучав голос поета на захист бібліотеки. У підтримку прискорення процесу зведення будівлі бібліотеки завжди виступав і М.П. Киценко. Вживалися певні заходи і з боку директора закладу: нескінченні звернення, походи до партійних і радянських органів з викладенням тяжких умов діяльності головної бібліотеки області.

У 1972 р. спільними зусиллями влади, громадськості вдалося повернути будівельників до об'єкту, але темпи будівництва все ще залишалися вельми низькими і навіть мізерні кошти, які виділялися, не використовувалися повністю і списувалися у кінці року.

У 1974 р. проходило засідання розширеного обласного партактиву і знову Петро Павлович Ребро у своєму виступі у черговий раз підняв питання стосовно долі будівництва бібліотеки.

Зробив крок і я, як директор, трохи законспірувавшись, відправив від імені такого собі І.Прохорова записку у президію з категоричним запитанням: "Коли ж, врешті, завершиться будівництво горьківської бібліотеки?". Відповідаючи, перший секретар обкому Михайло Михайлович Всеволожський, з обуренням зазначив, - це ганьба Запорізької обласної організації, що так довго триває будівництво важливого ідеологічного об'єкту, і доручив завідуючому відділом будівництва обкому Б.В. Пономарьову взяти під особистий контроль хід спорудження будівлі. Очевидно, все це спрацювало, бо починаючи з 1975 р. стан справ різко змінився на краще: почалися систематичні щомісячні (потім і щотижневі) летючки безпосередньо на об'єкті. У присутності

керівництва тресту аналізувався хід будівництва.

Це мало позитивні результати. Збільшилися і ліміти на здійснення будівельно-монтажних робіт, закупівлю обладнання, меблів.

У зв'язку із тим, що термін будівництва затягнувся, перед адміністрацією бібліотеки виникла проблема організації зберігання обладнання та меблів, що надходили. А це тисячі стелажів у розібраному вигляді, сотні столів, стільців, шаф тощо. Необхідно було знайти приміщення, у яких надійно зберігалось б майно, забезпечити транспортом, вантажниками. Вдалося вирішити цю складну проблему за рахунок оренди складського приміщення річкового порту, укладення угоди на охорону майна. На одній із летючок мене, як директора, зобов'язали придбати лімітовані матеріали (полірований граніт, вітринне скло, оцинкований метал). Вся складність полягала у тому, що об'єкти, які будувалися за рахунок місцевого бюджету, у плановому порядку даними матеріалами не забезпечувалися. Довелося мені проявити не абияку спритність, докласти чимало зусиль для того, щоб знайти шляхи вирішення питання.

На завершальному етапі будівництва Б.В. Пономарьов приділяв виключну увагу виконанню робіт, вимагаючи від керівника тресту М.Г. Груніна особистої відповідальності. Будівельники взяли зобов'язання завершити будівництво бібліотеки до 60-річчя Жовтневої революції. На допомогу будівельникам для монтажу стелажів були залучені робітники заводів ім. Войкова, судорембудівельного, "Комунар". Чимало довелось попрацювати і колективу Бібліотеки. На його плечі лягло розвантаження меблів і обладнання, прибирання будівельного сміття, приведення до ладу внутрішніх приміщень, миття вікон, дверей, підлоги. Натружені жіночі руки самовідданою працею наближали відкриття Палацу книги. До 60-ї річниці Великого Жовтня колектив БМУ-2 тресту "Запоріждержбуд" завершив будівництво бібліотеки і вручив її персоналу символічний ключ.

У стислі терміни, продемонструвавши виключну організованість і трудову доблесть, колектив бібліотеки перевіз меблі, зв'язані книги, частково облаштував приміщення, тобто

зробив все, щоб 22 грудня 1977 року прийняти читачів у новому Палаці книги. Над головним входом їх зустрівач транспарант "Ласкаво просимо".

Говорячи про облаштування нового приміщення неможливо не сказати про велику роботу, яку здійснив колектив, переводячи книжковий фонд з систематичної розстановки на форматно-інвентарну. Остання найбільш відповідала вимогам роботи бібліотек з фондами понад 1 млн. томів. Цей нелегкий копіткий процес відбувся у старому, дуже тісному приміщенні, при цьому обслуговування читачів не припинялося. Вивчивши досвід інших бібліотек, персонал закладу, провів складну роботу протягом 4 років, забезпечивши нормальні умови діяльності бібліотеки на майбутнє (налагоджено раціональне фондозберігання), що безумовно, викликає професійну повагу.

Листопад, 1994 р.

(Переклад з російської мови
Н.А. Купреєвої)

НА СЛУЖБІ НАРОДОВІ² **(Уривок із нарису з історії Запорізької обласної** **універсальної наукової бібліотеки імені О.М.Горького)** **1905-1999 рр.**

А.І. Бальцер

Зростаючі обсяги роботи та перспективи її розвитку нагально вимагали вирішити питання про будівництво приміщення Бібліотеки.

Клопотання нового директора А. І. Бальцера про будівництво знайшло гарячу підтримку і розуміння у

---

² А.І. Бальцер На службі народів. – 3.; Поліграф, 2002. – 84 с. - С.39-40, 44-50.

заступника голови облвиконкому М. П. Киценка. Завдяки його авторитетові питання про спорудження стало на порядок денний. В 1966 р. облвиконком приймає рішення про будівництво приміщення для обласної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.

Почалися пошуки прийняттого проекту (індивідуальне проектування обійшлося б значно дорожче). Спорудження збиралися здійснити за рахунок місцевого бюджету. Директор Бібліотеки А. І. Бальцер виїздив до Чернігова, Луганська, Воронежа, Москви, але проекти, які були на той час, не відповідали нашим вимогам і були відхилені керівництвом області, зокрема, секретарем обкому партії О. А. Титаренком та головою облвиконкому Я. Ф. Мокроусом.

Начальникові обласного відділу архітектури та будівництва В.С. Моргульцю вдалося знайти проект Бібліотеки АН БРСР, розроблений у "Білдержпроекті" архітектором Л.М. Гольдштейном. Ця споруда на 6 поверхів, з цоколем, 10-ярусним книгосховищем на 2 млн. томів цілком влаштовувала нас.

У цілому проект керівництвом області був сприйнятий схвально, і запорізький "Цивільпроект" під керівництвом архітектора Л. В. Зайцева доопрацював його згідно з пропозиціями дирекції Бібліотеки та здійснили прив'язку.

У проекті мінчан на першому поверсі приміщення передбачалися окремі кімнати для дирекції, громадських організацій і т. п.

У Запоріжжі на той час відчувався великий дефіцит приміщень для різних організацій, включаючи і новостворені. І, нерідко, керівництво, вирішуючи проблему з розміщенням різних організацій, вольовим методом ущільнювали тих, хто має кращі умови. Побояючись цього, а також виходячи із специфіки роботи обласної бібліотеки, дирекція запропонувала перепланування першого та другого поверхів, обґрунтувавши все це технологічними міркуваннями. Усі ці пропозиції були узгоджені з Держбудпроектом УРСР.

Будівництво почалося наприкінці 1967 р. трестом "Запорожцивільбуд" на проспекті Леніна, 142.

Підготовка переїзду до нового приміщення вимагала вирішення ряду кардинальних проблем, пов'язаних з організацією бібліотечних фондів у нових умовах.

Перша проблема - відпрацювання й реалізація системи організації основного книгосховища у новому приміщенні. До цього часу Бібліотека застосовувала розстановку фонду в основному книгосховищі за десятковою системою, але практика показала, що остання придатна лише для невеликих бібліотек. Переїздити до нового приміщення із недосить рентабельною системою розстановки ми вважали професійно неприпустимим. Цю проблему треба було вирішити заздалегідь - ще в умовах роботи у старому приміщенні.

З цією метою вивчався досвід організації основних книгосховищ у Воронежській обласній, Харківській та Одеській наукових бібліотеках. Консультувалися з Республіканською бібліотекою імені КПРС.

З рекомендаціями республіканських методистів ми не погодилися, бо пропонувався паліативний спосіб вирішення проблеми. Тобто, нову систему розстановки Фонду застосувати лише на нових надходженнях, а старий Фонд залишити на попередній розстановці.

На науково-методичній раді, після обговорення рекомендацій, вирішили відхилити їх як професійно недосконалі. Натомість рада вирішила:

- у фонді відділу основного книгозберігання застосувати форматно-інвентарну розстановку за чотирма форматами: малий, середній, великий, супервеликий;

- переводити на нову систему розстановки увесь фонд;

- виділити із фонду читальної зали фонд основного зберігання, підсобні фонди з мистецтва, техніки, природознавства, сільського господарства;

- переведення фонду здійснити без припинення обслуговування читачів, закриваючи тимчасово для використання тільки розділ фонду, що переводиться;

- для основного книгосховища виділити приміщення малої читальної зали.

Переведення здійснювала спеціально створена робоча група із штатних працівників. Сюди увійшли К.В.Богуславська

(зав. відділом основного книгозберігання), М.С.Бабенко, Н.Й.Собко, Л.Г.Мотроненко, Л.Г.Левіна, та інші. Наукове керівництво покладалося на заступника директора Т.С.Сукманову, а обов'язки консультанта - на завідувачку відділом комплектування З.Г.Костирю.

Малу залу обладнали спеціальними високими стелажками під зберігання основного фонду, а також робочими столами для здійснення процесів по переведенню фонду. Спочатку робота просувалася повільно, оскільки відпрацьовувалася методика, приймалися уточнюючі рішення, які після обговорення фіксувалися.

Затримка будівництва нового приміщення дозволила здійснити, практично, повний обсяг роботи по переведенню бібліотечного фонду на форматно-інвентарну розстановку. Це була величезна трудова перемога колективу, що демонструвало його професійну честь і зрілість.

Друга важлива проблема полягала у розробці методики перевезення фонду до нового приміщення. Переміщення фонду ускладнювалося тим, що він зберігався у "розкиданих" по всьому місту приміщеннях додаткових сховищ. Ретельно продумані процеси цього технічного заходу забезпечували оперативне виконання його.

Вивчався досвід переміщення фондів інших бібліотек. Запозичили методику пакування та нумерації пачок, навантаження пачок здійснювали у зворотній послідовності номерів, а на полицях ставили у прямій послідовності. Все це забезпечувало перебазування майже мільйонного фонду і розстановку його на стелажках у стислий строк - протягом одного місяця.

Слід назвати тих, хто розробляв раціональну систему переміщення фонду: Т.С.Сукманова, З.Г.Костиря, К.В.Богуславська, Н.І.Музиченко, Л.Я.Василенко, О.В.Пасицька, Н.І.Петрова, М.А.Шеленберг, Л.Ф.Ізюмова, Г.П.Ратникова.

Тим часом наближалось завершення будівництва приміщення Бібліотеки, що тривало рівно 10 років. Довгобуд пояснювався такими обставинами. Будівництво здійснювалося

на кошти місцевого бюджету, перевантаженого багатьма невідкладними комплексно-цільовими програмами.

В окремі роки кошти зовсім не виділялися, в інші - виділялися, але будівельники були не в змозі їх використати, і ці кошти списувалися.

Вирішення питань, пов'язаних із освоєнням нового приміщення, вимагало збільшення штату Бібліотеки. Треба віддати належне М. П. Киценку, - як не важко, а він майже щорічно допомагав одержати одну штатну одиницю. Але, звичайно, цього було замало.

Одного разу я виклав Миколі Петровичу думку: наближається завершення будівництва, і нам затвердять потрібну кількість штатних одиниць. Знайти відразу десятки кваліфікованих працівників неможливо. Тому пропоную порушити клопотання перед Міністерством фінансів і Міністерством культури про введення, принаймні, 15 штатних одиниць. А коли одержимо дозвіл, замовимо кадри з ХДІК, а я через друзів доберу кращих випускниць - це буде справжнє поповнення.

М. П. Киценко погодився і домовився з головою облвиконкому Ф.Я.Мокроусом, що той підпише листа міністрові фінансів Барановському.

- Готуйте добре обґрунтованого листа на 15 штатних одиниць, - сказав Федір Якович.

З листом я, як директор Бібліотеки, відбув до Києва. Важко було передбачити, чи то до кращого, що міністр у цей час хворів?

Директор вирішив добиватися прийому у завідуючого відділом штатів (прізвище не пам'ятаю, а шкода). Бувши прийнятим, подав листа і почав палко доводити необхідність додаткових одиниць, підкреслюючи скромність вимоги у порівнянні зі штатами Донецької, Пермської та Свердловської обласних бібліотек, підтверджуючи це завіреними копіями штатних розписів. Дійшла черга порівняти штатний розпис Бібліотеки АН БРСР (що працює у такому ж приміщенні, яке ми будемо). Зрозуміло, що наш штат був набагато менший.

Тут фінансист пожвавішав і схвильовано зауважив:

- Що ви рівняєтеся з Мінськом! Це місто, між іншим, я визволяв у 1944 р., пам'ятаю його руїни та згарища. Бачили б, яким красенем воно стало зараз!, - сказано було с пафосом. Щира схвильованість фінансиста передалася мені. Я бував у Мінську, і завжди по-справжньому радів успіхам білорусів у відбудові своєї столиці. Судомо перехопила моє горло, я не зміг вимовити й слова і, мабуть, цим переконав фінансиста у щирості своїх добрих почуттів до Мінська. Потім розповів про свої враження від міста, від доброзичливості, яку відчув у "Білдержпроекті" при одержанні будівельної документації.

Це, коли хочете, відіграло вирішальну роль - я відчув схильність фінансиста до мене. І тут він сказав: "А ви знаєте, лист мене не переконав, а почувши ваші докази, вирішив доповісти міністрові. Запитаємо про це і думку Міністерства культури. Зрештою, справа за міністром, лист на його ім'я". На це я відповів: "Лист на одній сторінці, у ньому стисло викладено питання. Те, що я наговорив, по суті справи, мабуть, і у п'ять сторінок не вкладеш. Ділові люди не люблять довгих листів".

Господар підвівся, даючи зрозуміти, що аудієнція скінчилася. Устав і я, подякував за увагу і попросив: "Залиште надію!". На це почув: "Вважаю за краще - не обіцяти, а зробити, ніж навпаки. Ясно?".

- Цілком! - радісно відповів я.

Попрощавшись, мерщій подався до Міністерства культури, щоб попередити про можливий запит. Через певний час прийшов документ про дозвіл на введення 15 штатних одиниць з наступного року.

Продовжуючи справу, відвідав ХДІК. Декан В. П. Витяжков допоміг зустрітися з кращими випускниками. Розповів їм про привабливе майбуття, про радість працювати у чудовому Палаці книги. Показував фотознімок будівлі...

Так, в період з 1967 по 1977 рр. потрапили до Запоріжжя Л. І. Жиденова, Н. І. Петрова, С. І. Артамонова, Л.О. Беляєва, Л.І. Колодка, І.П. Степаненко та інші. Практика персонального відбору кадрів продовжувалася й надалі, що позитивно позначалося на якості кадрів.

Не в останню чергу затримувала будівництво приміщення Бібліотеки відсутність дефіцитних матеріалів: металу для виготовлення форм залізобетонних деталей, оцинкованого заліза, вітринного скла, полірованого граніту та багато іншого.

Епопея будівництва, добування дефіциту, обладнання, меблів, організація зберігання їх роками, до завершення будівництва приміщення, - особлива сторінка історії будівництва, сповнена драматизму, винахідливості і трудового ентузіазму дирекції та колективу.

Директорові доводилося оббивати пороги і місцевих організацій, і ЦК КПРС і ЦК КГУ, республіканських проектних установ (України та Білорусії).

Тут принагідно згадати добрим словом М. П. Киценка, письменника П. П. Ребра, які зробили багато для скорочення строків будівництва. Жодної обласної наради з ідеологічних питань, обласного партійно-господарського активу чи партійної конференції не проходило без того, щоб П. П. Ребро не виступив із дошкульним, саркастичним зауваженням на адресу бібліотечного довгобуду.

Це, безперечно, дратувало керівництво області і, в певній мірі, створювало атмосферу нетерпимості навколо зволікання будівництва.

Ось яскравий приклад, який, між іншим, став останньою дошкульною сатирою П. П. Ребра у будівельній епопеї. У вересні 1974 р. на обласному розширеному ідеологічному партактиві у своєму виступі, поміж іншого, він "зачепив" бібліотечну будівлю, що зяє на проспекті Леніна провалами вікон коробки, нагадуючи, за його висловом, вікна "будинку Павлова" у Волгограді.

А тут до президії надходить ще й записка із запитанням "Коли ж, нарешті, буде завершено будівництво Горьківської бібліотеки?" - за підписом: "І. Прохоров".

Відповідаючи на виступ П. П. Ребра і запитання у записці, перший секретар обкому партії М. М. Всеволожський сердито кинув: "Це ганьба нашій обласній партійній організації - за становище з будівництвом Бібліотеки! Пора цьому покласти край!"

1975 рік став переломним у будівництві приміщення. Будівлю взяв під контроль завідуючий відділом будівництва обкому компартії України П. В. Пономарьов і довів справу до логічного завершення.

До 60-річного ювілею Жовтня будівництво було завершено, про що свідчить меморіальна дошка на фасаді Бібліотеки: "Споруджено до 60-річчя великої Жовтневої соціалістичної революції".

Тут залишається лише розкрити таємницю: записку до президії надіслав я, А. І. Бальцер, сховавшись за прізвиськом фронтового однопольчанина, вважаючи, що так більш ймовірно одержати відповідь на запитання, яке хвилювало його багато років. Бо були прецеденти, коли подібні письмові запитання за підписом директора Бібліотеки залишалися навіть не оголошеними.

І, нарешті, третя із групи проблем, що вимагали вирішення, - організація системи обслуговування читачів у нових умовах.

У відповідності до "Структури обласної наукової бібліотеки" і нових можливостей було вирішено: організувати обслуговування читачів у залах, в основному, за галузевою ознакою літератури. З огляду на це, було створено читальні зали: суспільно-політичної літератури, технічної, сільськогосподарської, філології та мовознавства, з мистецтва, літератури на іноземних мовах, періодичних видань та нових надходжень літератури.

До 1978 р. відділом читальних залів завідувала Н. І. Музиченко. З 1979 р. цим відділом керувала Л. Ф. Ізюмова, яку в 1982 р. змінила К. Я. Назаренко (Протасова).

Серед галузевих залів виділялася новизною зала періодичних видань та нових надходжень літератури, де щотижня змінювалася презентація надходжень обов'язкового примірника видань. Читачам нововведення було до вподоби, і багато з них регулярно відвідували зал, одержуючи інформацію про новинки. Колектив відділу читальних залів працелюбний, згуртований. У його складі на чолі з К. Я. Протасовою плідно працюють Г. Г. Тимочко, Н. Й. Рибалко, Л. І. Педак, І. А. Скибіна, Т. Г. Черних, С. В. Семенець. У минулі роки тут добре

zareкомендували себе О. М. Багрій, В. В. Квітка, К. Ф. Кулик, Ю. Г. Манько.

У відділі абонементу вирішили виділити кафедри обслуговування спеціалістів народного господарства, студентів, пенсіонерів.

У цей період відділом керувала О. В. Пасицька, яка зробила значний внесок в організацію роботи по-новому. З 1979 р. відділом абонементу успішно керує В. І. Шпілева. Поруч з нею працюють досвідчені помічниці - Л. Й. Соколова, Н. І. Крутькова, О. Г. Широкова, Н. Мельникова та інші.

Наприкінці жовтня 1977 р. будівельники тресту "Запоріжжівільбуд" та субпідрядних організацій, при сприянні заводів міста і, в першу чергу, імені Войкова, судоремонтно-будівельного, завершили будівництво і монтаж обладнання приміщення Бібліотеки. Керуючий трестом М. Г. Грунін вручив директорові А. І. Бальцеру символічний ключ.

Почалася багатотрудна епопея переміщення бібліотечного фонду та майна, яка вимагала від колективу максимального напруження фізичних та моральних сил. Усі працівники прагнули якнайшвидше освоїти приміщення і розпочати обслуговування читачів у нових, чудових умовах. Майже два місяці напружено працював колектив, засвідчивши високу організованість та працездатність. Кожний працівник мав свою ділянку роботи і виконував старанно доручену справу.

Назву тих, хто найбільше відзначився в цій нелегкій роботі. Перелічую їх за алфавітом прізвищ: С.І.Артамонова, М.С.Бабенко, І.Г.Бальцер, Л.О.Беляєва, К.В.Богуславська, Н.Ф.Бубнова, Л.Я.Василенко, М.Г.Годлевський, О.А.Єрмакова, Л. В. Закарлюка, М. А. Зевина, Л. І. Ігнатюк, Л.І.Колодка, З.Г.Костиря, К.Ф.Кулик, Л.Г.Левіна, О.В.Пасицька, Н.І.Петрова, Ф.Є.Писецька, І. Поліщук, С.В.Пономарьова, К.Я.Протасова, Г.П.Ратникова, Н.Й.Рибалко, В.О.Русова, О.В.Самусенкова, Л.І.Смиченко, І.П.Степаненко, Т.С.Сукманова, Н.А.Христіянчик, М.А.Шеленберг.

Необхідно відзначити чуйність читачів, вони приходили і пропонували свої послуги улюбленій Бібліотеці, допомагали родичі працівників (А. Колодко, О. Смиченко, І. Т. Гноєвий),

учні середньої школи, що поруч з Бібліотекою, допомагали військовослужбовці місцевого гарнізону разом зі своїм транспортом. Завершивши титанічний труд, в урочистій обстановці, за участю обласного керівництва, будівельників, читачів, колективу Бібліотеки, колег, друзів відсвяткували довгождане новосілля. Це відбулося 22 грудня 1977 р. Над головним входом Палацу книги привітно майорів заклик: "Ласкаво просимо!".

СТАТУС І РОЗВИТОК ФУНКЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ³

(Із матеріалів науково-практичної конференції
13 жовтня 2004 р.)

І.П. Степаненко,
директор КЗ "ЗОУНБ імені
О.М.Горького" ЗОР,
заслужений працівник
культури України

Багато випробувань випало на долю Бібліотеки. Були в її еволюції спади (1915-1922 роки) і підйоми (50-80 роки ХХ століття), трагічні ситуації (стовідсоткова втрата 175-тисячного фонду в роки Великої Вітчизняної війни) і радісні події (повоєнне відродження, отримання чудового Палацу книги, будівництво якого нерозривно пов'язане з особистістю її

---

³ Регіональна бібліотека: розвиток потенціалу в сучасному просторі: Матеріали науково-практичної конференції / Уклад.: Н.Купреєва, І.Степаненко. – Запоріжжя: Поліграф, 2004. – 41 с. – С.6-7.

директора Анатолія Івановича Бальцера), змінювався статус (міська громадська - міська робітнича - центральна міська - обласна) і місцезнаходження (вул. Олександрівська - вул. Покровська, 21 - вул. Соборна, 92 - вул. Чекистів, 30 - вул. Лепіка, 12 - вул. Спортивна, 14 -пр. Леніна, 142) 2), розширювалися функції (від класичної громадської бібліотеки до регіонального культурного, освітнього, науково-інформаційного, методичного центру) і структура (від звичних абонементу та читальні до 16 відділів, серед яких "наймолодші" - краєзнавства і автоматизації бібліотечних процесів).

Сьогодні Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека імені О. Горького - це 6-поверхове приміщення та 9 ярусів книгосховища, 52000 користувачів, 240000 відвідувань, 1,2 млн. книговидач, 1,450 млн. документів, 38 автоматизованих робочих місць, 2 Інтернет-центри (LEAP та ІАТР), 132 штатні співробітники. За параметрами роботи наша Бібліотека - одна з найбільших серед ОУНБ України і по праву займає виняткове місце в культурі Запорізького краю. У нелегкій соціально-економічній ситуації їй вдалося зберегти свої основні принципи: вільний доступ до інформації, безкоштовне бібліотечне обслуговування, орієнтація на соціальні потреби населення, залучення читачів до цінностей світової культури.

Світлини приміщення бібліотеки у різні роки існування

вул.Дзержинського,6
(Олександрівська)
1905-1909 рр.

вул. Свердлова,21
(Покровська)
1909-1918 рр.

пр. Леніна, 92 (Соборна)
1920-1935 рр.

вул. Чекистів, 18 (Троїцька)
1935-1939 -1941 рр.

вул. Лепіка, 12
(Дніпровська)
1952-1977 рр.

вул. Лобановського (Спортивна)
1944-1952 рр.

1965 р. – на цьому місці
побудовано Палац книги

1977 р. - пр. Леніна, 142

ОРГАНІЗАЦІЯ КОМФОРТНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ КОРИСТУВАЧІВ ОУНБ

Степаненко І.П.,
директор комунального закладу
"Запорізька обласна універсальна
наукова бібліотека імені О.М.Горького"
Запорізької обласної ради

Простір сучасної бібліотеки будь-якого рівня повинен відповідати її головним цілям і завданням, забезпечувати необхідними і достатніми умовами для ефективного використання інформаційних і матеріальних бібліотечних ресурсів, кращого обслуговування відвідувачів, збереження історично-культурного значення і цінності цієї інституції як духовного і матеріального об'єкта.

Треба сказати, що нам пощастило, адже ми отримали у спадок від наших попередників досить пристойну матеріально-технічну базу, де функціональність будівлі, введеної в дію у

1977 році, вдало поєднується з її присутністю на території як одного з провідних культурних і інтелектуальних центрів м. Запоріжжя.

Приміщення будувалося за спеціальним проектом і на ті часи повністю відповідало умовам класичної бібліотеки, а за своїми зручностями навіть дещо випереджало існуючі стандарти і нормативи для громадських споруд. Бібліотека розташована у вигідному місці – на головному проспекті обласного центру у

старій (історичній) його частині, має досить привабливий вигляд, транспортні розв'язки дозволяють жителям, в т. ч. і регіону, безперешкодно діставатися до закладу. До речі, тоді ж, у 80-і роки, за рішенням місцевих органів влади було перейменовано і зупинку міського транспорту, яка отримала назву "Обласна бібліотека імені О.М.Горького".

Шестиповерховий Палац книги, як гордо називали запоріжці обласну бібліотеку,

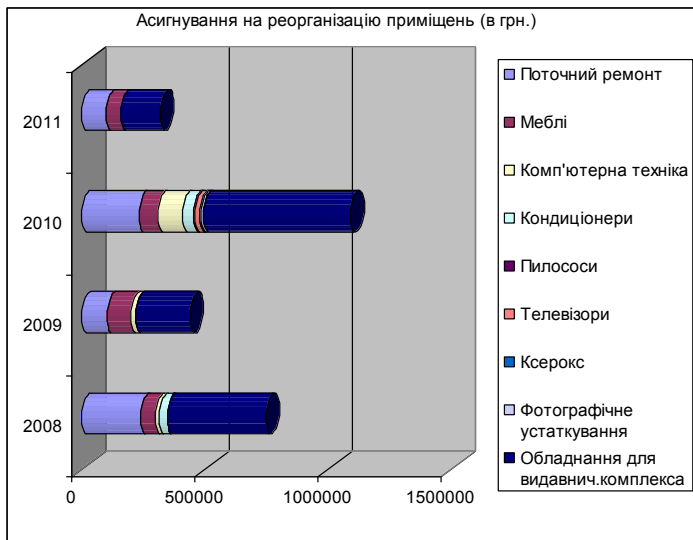
загальною площею біля 8 тис. м² мав світлі і просторі раціонально спроектовані читальні зали на 800 місць, холи, лекційну залу, переміщення відвідувачів полегшували 2 пасажирські ліфти, буфет, окрему споруду дев'ятиярусного книгосховища на 2 млн. одиниць зберігання (площа його – 4700 м²), обладнаного вантажним ліфтом та двома вертикальними бібліотечними конвеєрами, що дозволяє і тепер за 5-7 хвилин доставляти затребувану літературу у структурні підрозділи.

Однак, зважаючи на кардинальні зміни у соціальній ролі бібліотек і бібліотечній філософії, правовому забезпеченні бібліотечного обслуговування, інформаційних потребах користувачів бібліотечних ресурсів, в технологіях, виникла нагальна необхідність адаптувати заклад до сучасних вимог. Ми поставили собі за мету модернізувати публічний простір бібліотеки на основі синтезу традиційних і новітніх інформаційно-комунікаційних, мультимедійних технологій, що дозволить ефективніше реалізовувати провідну функцію ОУНБ – загальнодоступного інформаційного центра, центра освіти і

культури, місця проведення дозвілля. Безумовно, цей процес досить тривалий і затратний, вимагає значних капіталовкладень, філософського переосмислення персоналом неминучості перемін та попри все колективу вдається поступово змінювати звичну уяву про нашу бібліотеку, створювати дружнє комфортне середовище для сучасних користувачів. Відрадно, що наші наміри щодо осучаснення зовнішнього вигляду бібліотеки, її приміщень, інтер'єру, технічного переоснащення, організації максимально комфортних умов для користувачів і персоналу підтримані місцевими органами влади і задекларовані у Програмі розвитку культури Запорізької області на 2008-2012 роки.

На сьогодні на перепланування, ремонт, оформлення приміщень на основі дизайнерських рішень, модернізацію

технологічного обладнання, придбання бібліотечних меблів, кондиціонерів, розширення функціонального призначення бібліотеки затрачено понад 1,5 млн. грн. бюджетних коштів.

Реорганізу ючи та формуючи бібліотечний простір намагаємося, передусім, орієнтуватися на сьогоднішнього користувача, враховувати сукупність різних структурних елементів, що забезпечують, так звані, "публічні" сторони бібліотечної роботи та внутрібібліотечні процеси і служби. І хоча вхідна зона, зони обслуговування читачів, закритого зберігання книжкових фондів, виробничого і службового призначення у нас були чітко визначені і розмежовані ще на стадії архітектурно-

планувальних робіт у далекі 70-і та новий тип відносин з користувачами (відкритість, вільний доступ до інформації) потребують суттєвих організаційних змін. Це стосується розширення системи відкритого доступу, наближення до користувачів тих підрозділів обслуговування, які забезпечують масовий попит на актуальну інформацію, створення сучасних інтер'єрів, енергомічного обладнання робочих місць, всебічного використання новітніх досягнень інформаційних технологій. Реальним підтвердженням наших планів стала, зокрема, перебудова читальної зали періодичних видань і нових надходжень, де користувачам забезпечена можливість швидкого і безперешкодного доступу до максимально відкритої інформації і роботи у максимально комфортних умовах; створення зали електронних ресурсів (з правом доступу до електронної бібліотеки дисертацій Російської державної бібліотеки), оновлення зовнішнього вигляду відділів: абонементів, документів з питань мистецтва, краєзнавства, іноземними мовами, читальної зали документів з гуманітарних наук, зали каталогів. Завдяки вдало підібраній кольоровій гамі стін, у приміщеннях названих підрозділів, поліпшенню доступу природного світла (встановлені віконні системи із ПВХ – профілю) та модернізації штучного освітлення, спеціально виготовленим бібліотечним меблям, відкриттю доступу до більшого масиву документів, створенню зон для відпочинку, вдалося зробити умови перебування користувачів у бібліотеці зручнішими й сучаснішими, а працю більш плідною і комфортною.

Радусь, що наші старання не лишаються непоміченими і отримують високу оцінку відвідувачів. Ось один із читацьких відгуків (із "Книги пропозицій і зауважень від 09.11.2010): "...Приємно вразила матеріально-технічна база, створення комфортних, сприятливих умов для роботи відвідувачів, втілення інформаційно-комп'ютерних технологій, панування навколо добра і краси".

Безумовно, іноді бібліотечним працівникам дуже важко перебороти усталений стереотип як про "тишь твоих библиотек", про закритість фондів, жорстке розмежування читацької аудиторії (дорослі, юнацтво, діти), та все ж

поступово доводиться зізнаватися: бібліотека – жива соціальна інституція, яка динамічно розвивається, оновлює форми і методи роботи, намагається йти в ногу з часом і змінюватися разом із суспільством. Саме думка про створення комфортних умов для роботи користувачів, яких обставини змушують відвідувати бібліотеку з дітьми привела нас у 2009 році до організації дитячої кімнати (ДК), яка для зручності розміщена на 1 поверсі. Тепер батьки дітей віком від 3-ьох до 8-ми років, передавши їх під опіку персоналу ДК, можуть протягом двох годин спокійно займатися своїми справами: розшукувати потрібну інформацію, опрацьовувати різні види джерел, відвідувати виставки, культурно-освітні заходи, гуртки. Персонал невластивого для ОУНБ підрозділу організовує догляд за малечою шляхом розвиваючих ігор, творчих занять, читання книг, перегляду мультфільмів. До послуг дітей змінне взуття, усілякі іграшки, книги, особливе обладнання, цікаво, з врахуванням дитячого сприйняття навколишнього, оформлений інтер'єр. Цей сервіс для користувачів бібліотеки безкоштовний.

Протягом останнього двадцятиріччя звичним стало орієнтування бібліотеки на найактивнішу категорію відвідувачів – студентську молодь: до їх послуг і доступ до мережі Інтернет, і встановлення Wi-Fi, і певні сервісні послуги (ксерокопіювання, сканування документів, нічний абонемент), і широкий асортимент навчальної літератури, і місця для уособленої індивідуальної роботи в читальних залах, і зустрічі з молодими українськими письменниками, творчість яких особливо затребувана в молодіжному середовищі (С.Жадан, Л.Дереш, Фоззі та ін.). При цьому якимось поза увагою залишилася така категорія відвідувачів як люди похилого віку (їх питома вага нині складає до 20% від загальної кількості користувачів). А скільки серед цих людей потенційних користувачів! Багато з них із-за різних причин живуть самотньо і їм, як правило, не вистачає соціального спілкування. Телебачення цю проблему вирішує частково, а інші форми проведення дозвілля їм фінансово недоступні. Цей факт змусив нас замислитися над тим, як краще відобразити у своїх пропозиціях і послугах потребу цієї категорії, створити можливості для їх культурної і соціальної активності. Вихід

знайшли у створенні кіноклубу "Кіно+". Тепер щочетверга (о 12.00 та 17.00) вони збираються у лекційній залі (I поверх) на безкоштовний перегляд кращих кінофільмів своєї юності і молодості, з наступним обговоренням та ознайомленням з літературою про історію створення стрічки, її режисера, акторів та інш. Радісні, емоційні зустрічі у зручній атмосфері приносять щире задоволення і персоналу, і відвідувачам.

Комфортному перебуванню у бібліотеці сприяє і відкрита 2009 року (до 70-річного ювілею області) виставкова зала, обладнана книжковими вітринами різної конфігурації, плазмовою панеллю, з відповідно оформленим інтер'єром. На її інформаційних площах (вміщують понад 600 документів і експонатів одночасно) експонуються мега-виставки найактуальнішої тематики. Серед найбільш відвідуваних останнього періоду - щорічна презентація "Подаровано бібліотеці у ... році" (приурочена до дня заснування бібліотеки 22 січня 1904 року) та тематичні: "Світ цивілізацій", "Запоріжжя в стилі ретро", "Панорама української літератури", "Шлях до зірок" (до 50-річчя польоту людини в космос), "Україна: від проголошення свободи до незалежності". Глибокому розкриттю змісту мегавиставок сприяє доповнення експозицій картинами, рушниками, картами, мініскульптурами тощо. Наявність такої зали не лише створює додаткові зручності для вільного доступу до інформації, але й дає змогу відвідувачам реалізувати себе у якості співorganizаторів окремих експозицій шляхом надання для показу широкій публіці документів і матеріалів із особистих архівів і зібрань.

Особливістю інтер'єрів бібліотеки стали систематичні арт-виставки, які тепер організуються не лише у відділі документів з питань мистецтва, але й у холах 3-6 поверхів, де для демонстрації картин, фотографій, малюнків інших виробів використовується поверхня стін, оснащена карнизами. Вернісажі кращих професійних художників, майстрів народної творчості, аматорів творчого об'єднання "Самоцвіти Запоріжжя", учасників шкіл мистецтв, Кам'янської спеціалізованої школи-інтернату для дітей з вадами слуху – одна із умов, що визначає сприятливий мікроклімат для реалізації дозвіллевої функції, робить заклад більш

привабливим для відвідувачів. Людина, яка прийшла на таку виставку може зацікавитись бібліотекою і продовжити своє перебування всередині вже як читач. Є інша позитивна сторона таких заходів: кожний учасник виставок залишає на пам'ять один із своїх творів, останні в подальшому стають гармонійними об'єктами наших інтер'єрів.

Активно працюючи над проблемою удосконалення комфортності бібліотечного середовища на основі систематичного вивчення потреб користувачів, ми виявили певну закономірність: розширення онлайн сервісів через сайт (віртуальні довідка і виставка, електронний каталог, доступи до баз даних, електронна доставка документів) все частіше і частіше забезпечує їх віддалений доступ до ресурсів, а бібліотека починає приваблювати людей як місце спілкування. Тому при реконструкції окремих приміщень ми зосередили увагу на збільшенні відкритих зон, пов'язаних із громадськими, культурно-масовими заходами, різноманітними груповими заняттями (петриківський розпис, вироби з солоного тіста і т. інш.). Так поряд з давно існуючою лекційною залом на 110 місць у структурі з'явилися відповідно обладнані конференц-зала, зали для зустрічей в клубах і гуртках за інтересами при відділах документів іноземними мовами, з питань мистецтва, природничонаукової та сільськогосподарської літератури, Інтернет-центр. Різні форми такої роботи привертають увагу громадськості, органів місцевої влади, зміцнюють статус бібліотеки як регіонального центра обслуговування користувачів.

Поліпшенню перебування відвідувачів у бібліотеці, реалізації особистісної соціальної свободи користувачів, спрощенню їх орієнтування в приміщенні, структурних підрозділах, полегшенню вибору і використанню документів, доступу до технічних засобів, збереженню втрат часу допомагають комфортне візуальне середовище та метаінформація, а саме покажчики, пувітники, схеми, інформаційні стенди, в т.ч. інтерактивних, оголошення, звернення, закладки. В практику діяльності у даному напрямку в останні роки (особливо з появою у структурі відділу інноваційного розвитку та зв'язків з громадськістю,

включенням ОУНБ в програму деяких екскурсійних бюро міста) широко ввійшла організація оглядових екскурсій по бібліотеці, з відвідуванням свята святих – книгосховища. Лише в першій половині цього року з екскурсіями, яких було 36, заклад відвідало біля тисячі жителів міста і області різних за віком, освітою та фахом. Мета такої форми спілкування з відвідувачами – зробити інформацію про бібліотеку, її ресурси доступною, захистити потенційного користувача від можливого дискомфорту, острахів, психологічних стресів при подальшій самостійній роботі у закладі.

Зовнішній імідж бібліотеки, легке її розпізнавання, ідентифікацію послуг та продукції намагаємося підтримувати і певним фірмовим стилем. Так логотип її, розроблений до речі, за власної ініціативи нашим читачем, відомим краєзнавцем, мандрівником Володимиром Супруненьком у співавторстві з донькою, прикрашає бланки подячних листів, обкладинки краєзнавчих та бібліографічних видань, запрошення, програми. Певною своєрідністю відзначаються і наші прес-релізи. А благодійники, шанувальники та друзі бібліотеки, кращі виробники друкованої продукції області, віддані читачі пишаються спеціальним дипломом, який одержують від колективу в нагороду за внесок у розвиток ОУНБ, удосконалення її діяльності, любов у день народження закладу, Всесвітній день книги і авторського права та Всеукраїнський день бібліотек.

Своєрідною ознакою внутрішнього інтер'єру бібліотеки, яка має не лише естетичне, утилітарне, але й пізнавальне призначення, є кольорові фотознімки історичних і культурних пам'яток Запорізького краю, його пейзажів, якими декоруються сходинокві марші приміщення. Біля них досить часто затримуються наші відвідувачі.

Одним із функціональних елементів інтер'єру бібліотеки є квіти, при цьому рослини виконують не лише естетичну функцію, але й покращують мікроклімат, очищують повітря, від пилу, сприяють хорошему настрою, створюють неповторний колорит, атмосферу особливої теплоти, спокою і затишку. Користувачі не даремно називають бібліотеку міні-ботанічним садом, адже крім традиційних пальм, папороті,

фікусів, гібіскусів, узумбарських фіалок, сукулентів у нас прижилися і дають плоди лимони, кавове дерево, гранат. Іще добре почувають себе у нас акваріумні рибки, хвилястий папуга Ральф-П. На жаль, невідомо куди зник улюбленець користувачів і персоналу – кіт Рижик. Всі ці ніби й незначні фактори організації приміщень роблять ОУНБ улюбленим місцем для багатьох тисяч наших відвідувачів, а діалог між користувачем і бібліотекарями завдяки таким нюансам, стає відвертішим, добрішим, довірливішим.

При переформуванні бібліотечного простору не забуваємо і про комфортність умов для роботи персоналу: поступово ремонтуються службові та допоміжні приміщення, які оснащуються кондиціонерами, зручними меблями, комп'ютерною технікою, необхідною для організації технологічних процесів.

Звичайно у наші нелегкі часи дуже важко раптово зробити бібліотеку ідеальною в усіх відношеннях: хочеться, щоб був широкий репертуар літератури і електронних джерел інформації, діяла розвинута локальна мережа, ефективно функціонували системи пожежної безпеки, охорони, зберігання книжкових фондів, забезпечувалося безбар'єрне середовище для всіх категорій читачів, обслуговуванням займався високопрофесійний персонал, готовий сприймати інновації.

На сьогодні нам вдалося чітко вирішити лише окремі задачі створення комфортних умов для користувачів і співробітників. Своєрідність нашої будівлі (всі підходи, прямо - від проспекту, складаються із безлічі сходинок) не дозволяє, на жаль організувати рівень доступу маломобільним групам населення. Питання будівництва пандуса обговорюється вже біля семи років на різних рівнях, але запропонований варіант проектів не влаштовують, то "архітектуру", то управління капітального будівництва, то із-за певної фантастичної (встановлення зовнішнього саморегульованого підйомника) бібліотеку. І це найболючіша наша проблема.

Вересень 2011 р.

Публікації у пресі про відкриття нового приміщення бібліотеки

ОБЛАСТНАЯ БИБЛИОТЕКА НА 2 МИЛЛИОНА ТОМОВ

Этому зданию готовится место на проспекте имени Ленина между улицами Украинской и Коммунарской. Оно состоит из двух корпусов. В 6-этажном корпусе расположатся несколько специализированных читальных залов, абонементы, методические и рабочие кабинеты, лекционный зал и другие помещения.

Книгохранилище разместится в 10-этажном здании, прилегающем к основному корпусу. Предусмотрена механизиованная подача книг из книгохранилища в основные помещения библиотеки.

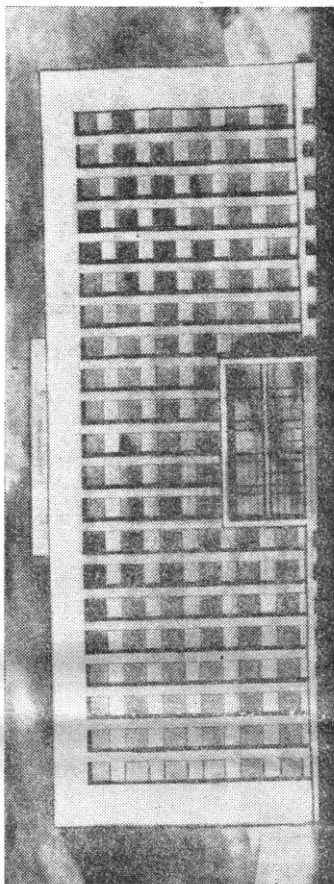
Общая полезная площадь здания составляет 7800 кв. метров. В целях создания комфорта в помещениях библиотеки предусматривается устройство современной системы вентиляции с подачей кондиционируемого воздуха. В летнее время воздух, подаваемый в рабочие помещения, будет охлаждаться.

Фасады здания облицовываются керамической плиткой, цоколь — полированными гранитом.

Перед зданием со стороны проспекта им. Ленина организуется хорошо озелененная, благоустроенная площадка с покрытием из бетонных плиток.

Строительство библиотеки — большое и важное событие в культурной жизни нашего города. Ее проект разработан Запорожским филиалом Укроргстройпрокта. Руководитель авторской группы — архитектор Л. В. Зайцев.

НА СНИМКЕ: будущая Запорожская областная библиотека.

ЩЕДРЫЙ ДАР ГОСУДАРСТВА

Советский Союз по праву считается самым читающим в мире. Трудно представить советского человека — нашего современника — вне общения с книгой. Всеобщая грамотность, введение обязательного среднего образования, бесплатное обучение в школах и вузах, постоянная забота о развитии науки и культуры — вот далеко не весь перечень мероприятий, последовательно осуществляемый партией для повседневного культурного и духовного роста нашего народа.

Нет необходимости еще раз повторять, сколько печатной продукции приходится в нашей стране на душу населения. Привычно заглянув каждое утро в свой почтовый ящик, который «загруженностью» не отличается от остальных, мы обнаруживаем в нем не меньше трех-четырех периодических изданий. А сколько книг в течение дня покупается в магазинах, сколько ежедневно берется в библиотеках на дом или прочитывается в читальных залах?

Мы, библиотечные работники, в силу специфики своей деятельности, лучше других видим, как стремительно растет тяга к знаниям. И это естественно. Естественно для нашей страны, где такое стремление не просто поощряется — закрепляется законодательно.

В главе 3-й «Социальное развитие и культура» проекта Конституции СССР в статье 20-й читаю: «В соответствии с коммунистическим идеалом: «Свободное развитие каждого есть условие свободного развития всех». Советское государство ставит своей целью расширение реальных возможностей для развития и применения гражданами своих творческих сил, способностей и дарований, для всестороннего развития личности».

Что значит, на мой взгляд, «расширение реальных возможностей»? Конечно, это, в первую очередь рост материального благосостояния, создание таких условий труда, при которых у человека остается достаточно свободного времени для самообразования, повышения своего культурного уровня. Этому же подчинена и забота государства о постоянном расширении сети культурных учреждений, в том числе библиотек.

Вчера я вновь побывал на строительстве нового здания областной библиотеки. Это будет настоящий Дворец книги, лучшее сооружение среди областных библиотек республики. Строители, рабочие треста «Запорожгражданстрой», обязались сдать его к 60-летию Великого Октября. Какой подарок получают жители Запорожья! Светлые, просторные холлы, восемь специализиро-

ванных отраслевых читальных залов, где одновременно смогут заниматься 600 человек, лекционный зал с киноаппаратурой и музыкальными инструментами для проведения литературно-музыкальных вечеров.

Хранилище, снабженное специальными книжными конвейерами, вместит 2 миллиона томов. Библиотека оборудована с комфортом: кондиционеры, лифт, буфет. Увеличится штат обслуживающего персонала, быстро и квалифицированно помогающего читателю в поисках или выборе нужной книги.

К сожалению, иногда объекты социально-культурного назначения строятся очень медленно, срываются сроки их ввода. Нужно сказать, что некоторые районные и сельские библиотеки находятся еще в неудобных помещениях. Поэтому я предлагаю, чтобы уделялось больше внимания соцкультурным объектам, условиям работы библиотекарей, чтобы больше ассигновалось денег из местного бюджета на расширение библиотечного дела в области.

Знаменательно, что здание библиотеки запорожцы, как подарок, получают в год принятия новой Конституции СССР, в год славного юбилея Октябрьской революции. Достойный дар государства народу, наглядное воплощение его заботы о росте духовной жизни советских людей.

А. БАЛЬЦЕР,
директор Запорожской областной научной библиотеки имени А. М. Горького.

Индустриальное Запорожье. — 1977. — 8 июня

СВЯТО КНИГИ І ЧИТАЧІВ

У розв'язанні важливих завдань комуністичного будівництва в галузі культури особливе місце посідає робота з книгою. Книга — невичерпне джерело збагачення духовного світу радянської людини, піднесення її культури. В цьому — історична заслуга книги, її активна роль у соціальному прогресі суспільства. Ще кращі умови для цього прогресу створюються новою Конституцією СРСР, де, зокрема, записано: «Держава дбає про охорону, примноження і широке використання духовних цінностей для морального й естетичного виховання радянських людей, підвищення їх культурного рівня».

Яскравим підтвердженням цього є й знаменна подія в культурному житті області: напередодні 60-річчя Великого Жовтня на центральній магістралі Запоріжжя, проспекті імені В. І. Леніна, завершено будівництво семиповерхової споруди обласної наукової бібліотеки імені О. М. Горького. Можна без перебільшення сказати, що в нашій республіці поки що подібних приміщень не має жодна бібліотека.

У новій бібліотеці читачам буде створено найсприятливіші умови для читання, роботи, досліджень. До їхніх послуг — спеціалізовані читальні зали: суспільно-політичної літератури, технічної та фізико-математичної, сільськогосподарської та природничої, місцевої та художньої, літератури іноземними мовами, періодичних, довідкових та краєзнавчих видань. Одночасно сімсот читачів зможуть працювати в цих 9 великих і малих, світлих і захищених читальних залах.

Для кращого задоволення попиту на спеціальну літературу кожні галузевий зал має свої пісочні фонди. Література ж, яку запитують рідше, знаходиться у велетенському квітосховищі, котре розраховано на зберігання двох мільйонів різних видань. Зараз бібліотека втраховує в своєму фонді майже 1,3 мільйона примірників, причому цей фонд щороку збільшується на 60—70 тисяч видань.

Як і раніше, читачі матимуть можливість взяти книги додому на абонементі, де три спеціалізовані кафедральні щоденно обслуговуватимуть понад 500 відвідувачів.

Найсучаснішою є технічна оснащення нашої бібліотеки, що саме й відрізняє її від інших бібліотек республіки. Тут працюють три ліфти, два з них — для читачів. Повітря в залах та квітосховищі кондиціонуване, діє добра вентиляція. Тут уперше в республіці здійснюватиметься подача літератури з квітосховища до кафедр абонементу і повернення її за допомогою двох напівавтоматичних бібліотечних конвеєрів. Квітосховище, крім того, має свій ліфт, що дозволить скоротити час на виконання вимог читачів і полегшити працю бібліотекарів.

Лекційний зал на 105 місць, оснащений кінопроекційною апаратурою та музичним інструментом, дозволить урізноманітнювати масову роботу: проводити музично-літературні вечори, зустрічі з цікавими людьми, авторами книг, читальні конференції, диспути.

Для читачів та працівників бібліотеки працюватиме буфет з гарячими стравами. Для роботи бібліотекарів створені сприятливі умови.

Поруч з Палацом книги буде споруджено пам'ятник основоположнику радянської літератури Олексію Максимовичу Горькому, чие ім'я носить бібліотека.

У ці радісні дні для читачів та працівників бібліотеки діє ми складаємо щире подяку обкому Компартії України та облвиконкому, які багато зробили для того, щоб у Запоріжжі була нова прекрасна бібліотека. Ми також глибоко вдячні будівельникам тресту «Запоріжжівільбуд» та субпідрядних організацій, які виконали свої соціалістичні зобов'язання і до 60-річчя Великого Жовтня подарували області цей Палац книги, архітекторам та інженерам Запорізького філіалу «Укрмісьбудпроект» та «Білорусьдержпроект».

У відповідь на турботу партії, натхненний новою Конституцією СРСР, славним 60-річчям Великого Жовтня, колектив бібліотеки зробить все, щоб у новому приміщенні значно поглибились культура обслуговування, щоб повніше задовольнялись запити наших читачів, щоб кращим другом кожного активного будівника нового суспільства ставала книга, яка дарує скарби передового досвіду, живу думку поколінь, могутню силу знань.

А. БАЛЬЦЕР.

Директор обласної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.

На знімку: загальний вигляд бібліотеки; один з читальних залів.

Фото П. Чурюканова, П. Іваненка.

СВЯТКОВИЙ ДАРУНОК ЧИТАЧАМ

Непереродні 60-річчя Великого Жовтня завершено будівництво приміщення обласної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.

До послуг запоріжців семи-поверховий Палац книги з книжковим фондом 1,3 мільйона томів.

Дев'ять читальних залів: суспільно-політичної літератури, науково-природничої, технічної, сільськогосподарської, літератури з питань мистецтва, інземної мови, довідковий та краєзнавчий видань, нових надходжень та періодичних видань, — одноразово можуть прийняти 700 читачів.

Наявність у кожному читальному залі підсобних фондів найбільш актуальної літератури, спеціалізованих кафедр видачі дозволить здійснювати оперативне обслуговування читачів.

Слід зазначити, що технічна оснащення бібліотеки вгледно відрізняється від усіх бібліотек республіки. Подача ліге. ратури з 10 поверхового книгосховища, розрахованого на 2 мільйони примірників, до кафедр видачі і її повернення буде здійснюватись за допомогою двох напівавтоматичних бібліотечних конвейєрів та спеціального ліфту.

Розширено можливість обслуговування читачів і на міському абонементі (відділі вида-

чі літератури додому). Тут три спеціалізовані кафедри зможуть щоденно обслуговувати понад 500 відвідувачів.

Завершення будівництва бібліотеки дозволяє нам створити нові структурні підрозділи і перш за все ті, що поліпшать організацію обслуговування читачів. Зокрема, тут почне функціонувати відділ мистецтва з секторами: інформації з питань культури і мистецтва, нотних видань і звукозаписів.

Для більш оперативного ознайомлення читачів з новою літературою будуть працювати читальні зали нових надходжень та періодики, до яких щороку надходитиме 60 — 70 тисяч видань. Для тих, хто ввччас наш край, буде відчинено двері кабінету краєзнавства з читальним залом.

Наявність лекційного залу на 105 місць, оздобленого кінопроекційною апаратурою та музичним інструментом, дозволить урізноманітнити масову роботу, зокрема, музично-літературні вечори, читальські конференції.

У бібліотеці працюватиме буфет з гарячими стравами. Він розрахований на 40 місць.

Бібліотека гостинно розчинила свої двері для широкого кола читачів — для науковців, спеціалістів народного господарства, працівників освіти, науки, культури, робітників та студентської молоді. Бібліотечні працівники докладуть максимум зусиль для забезпечення високої культури обслуговування, для більш повного задоволення запятів читачів.

Т. СУКМАНОВА,
заступник директора бібліотеки з наукової роботи,
и. Запоріжжя.

НОВА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ВІДКРИВАЄ ДВЕРІ

Н АПЕРЕДОДНІ знаменної дати — 60-річчя встановлення Радянської влади на Україні — гостинно розчинилися двері ще однієї новобудови ювілейного року — обласної бібліотеки імені О. М. Горького. На відкритті бібліотеки з вітальним словом до читачів виступив секретар обкому Компартії України В. І. Петрик. Наша газета вже писала про аручні й просторі прикриття, мінгосховища, із сучасним обладнанням, чудові умови, створені для відвідувачів і працівників бібліотеки. Все це дає змогу запровадити нові, більш прогресивні форми і методи роботи з читачем. По-перше, це — диференційне обслуговування. Для його здійснення створені спеціальні кафедри, які обслуговують окремі групи читачів: інженерно-технічних працівників та науковців, працівників сільського господарства, освіти, культури, студентів вищих учбових закладів.

Значно зросли можливості для розкриття багатств книжкового фонду перед читачами. Книголюби, які слідкують за новинками художньої, наукової, суспільно-політичної літератури, стануть постійними відвідувачами залу нових надходжень. Адже тут систематично можна буде знайомитися з ката-

логом і вистваками останніх видань (тих, що одержані бібліотекою протягом тижня).

Зал першодикки. Тут до послуг читачів різькців союзні, республіканські, обласні, газети й журнали більш як за 30 років (починаючи з 1944-го).

Якщо вас цікавлять новини в галузі культури і мистецтва в нашій країні або за рубежом, можна

звернутися у відділ інформациі з питань культури і мистецтва. Незабаром тут почнуть діяти фонотека й дискотека: можна буде почувати видатних поетів і письменників, літера-

турні твори або уривки з тисяч читачів. Заграв буде ще більше...

А. МАТИРЬОВА.

На знімку: бібліограф Л. О. Бляева (праворуч) поєсноє відвідуваччі систему каталогів. Фото П. Іваненка.

БІЛЯ ЧИСТИХ ДЖЕРЕЛ

НА РОЗМОВУ, НА ПОРАДУ

Статистики сперечаються, хто більше відмовує прихильників у книги — радіо чи телебачення? Пророкують, що в майбутньому в людини взагалі не залишиться часу для книги.

Щоправда, скільки ми маємо прикладів, коли життя спростовувало найвірогідніші пророцтва. Справді-бо інтерес до книги не зменшується, — навпаки, зростає. І найкрасномовніше свідчення — заповнені читальні зали бібліотек, черги на абонементи за цікавою новинкою. Адже в книзі мудрість і краса, порада і розрада.

Запорізька обласна наукова бібліотека відкрилася нещодавно. Її фонд нараховує майже півтора мільйона примірників. 700 чоловік одночасно вміщують просторі читальні зали. Сталевари, студенти, енергетики, будівельники — постійні відвідувачі бібліотеки.

— Практично кожен читає в дев'яти залах, окрім зручного

місяця для роботи, може за бажанням швидко отримати необхідну книгу. Доставка літератури з книгосховищ проводиться за допомогою бібліотечних конвейерів: технічна оснащеність бібліотеки на високому рівні.

Із 160 бібліотечних працівників — більшість молодь. Вони докладно у всіх зусиллях, аби багатство духовних скарбів людства, доброта, розсипана по книгах, стали надбанням кожного, хто відкриває їх сторінки.

Книга — така глибина,
Хто в ній пірне до дна,
Той хоч і труду мав досить,
Дивний перла вносить.

М. РУБАН.

НА ФОТО:

- Загальний вид бібліотеки.
  - Старший бібліотекар комсомолка Світлана Тюленева.
  - В абонементному залі.
- Фото В. БІЛКЕЯ.

Молодь України. — 1978. — 21 березня. - № 57. — С.3

**Фотосвідчення організації переїзду бібліотеки
із старого приміщення в нове (листопад-грудень 1977 р.)**

Висновок СЕС м. Запоріжжя про можливість введення в експлуатацію будівлі бібліотеки

*Бібліотека
Горького*

СССР
Министерство здравоохранения

Учет. ф. № 150-в
Утв. Министерством здравоохранения
СССР от 16 VII-1964 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в возможности ввода в эксплуатацию вновь выстроенного
или реконструированного объекта

Гор. Запорожье № 19-21 ноября 1977 г.

Наименование объекта Библиотека им. Горького

Наименование предприятия УКС горисполкома

Министерство (ведомство) культуры

Местонахождение объекта пр. Ленина, 110

Проект предъявляемого к сдаче в эксплуатацию объекта разработан [наименование проектной организации] В/д "Укргорстройпроект"

Проект для рассмотрения в санитарно-эпидемиологическую станцию [название станции] городская представлялся (указать кем) УКСом горисполкома

Заключение по проекту дано (кем, дата, № заключения) врачом Белик Г.И. № 104 от 26.07.1966 г.

Выбор площадки для строительства объекта с санитарно-эпидемиологической станцией [ука-
какой] 0,7 га

согласован [дата, № заключения]
№ 82 от 14.08.1966 года.

Строительство объекта велось ~~с отклонением~~, без отклонений [ненужное зачеркнуть] от ут-
вержденного проекта

Объект предъявлен к сдаче в эксплуатацию с нарушением, без нарушения (ненужное зачерк-
нуть) требований СН-245-63 и санитарных правил [указать каких]:

1. В части требований к генеральному плану НЕТ

2. В части водоснабжения и канализации НЕТ

3. В части выполнения „Правил охраны поверхностных вод от загрязнений сточными водами“ № 372-61 нет

4. В части выполнения санитарных норм СН-245-63 о строительстве очистных сооружений для выбросов в атмосферу нет

5. В части требований к производственным зданиям и помещениям нет

6. В части естественного и искусственного освещения нет

7. В части требований к бытовым помещениям нет

8. В части отопления и вентиляции нет

На основании изложенного, руководствуясь Положением о государственном санитарном надзоре, утвержденном Постановлением Совета Министров СССР от 29 октября 1963 года № 1107, ссылаю:

А. Возможно допустить эксплуатацию (указать наименование объекта) библиотекы

Ип. Горького

при условии выполнения следующих мероприятий в сроки:

- а) выполнить соединение вент. шахты с воздуховодом на I-ом этаже 1977 г.
- б) испытать крышечный бассейн, 1978 г. II кв-л.
- в) произвести наладочные работы вентсистем. 1978 г.
- г) произвести установку 2-х кондиционеров и выполнить наладочные работы. 1978г.

Б. Невозможно допустить эксплуатацию (указать наименование объекта)

Впредь до выполнения следующих работ:

- а) _____
- б) _____
- в) _____
- г) _____
- д) _____

Главный санитарный врач г. Запорожья (Б. Иванов)

Копія листа А. І. Бальцера щодо усунення недоліків
будівництва з його особливими помітками

Запорізьке обласне управління
культури

Запорожское областное управление
культуры

Обласна наукова бібліотека

ім. О. М. Горького

Областная научная библиотека

им. А. М. Горького

м. Запоріжжя — 6, Запорізька, 11

Телефон: 2-42-31, 2-43-11, 2-46-1

№ _____

. 22 . марта . 1978

Управляющему комбинатом "Запорожскитрест"
тов. ВАСИЛЕНКО В. И.

Копия : Зам. председателя облисполкома
тов. НОЛКИНОЙ И. П.

Зав. строительным отделом СК КП Украины
тов. ПОНОМАРЕВУ Б. В.

Управляющему трестом "Запорожскграждтрест"
тов. ГРУНЦУ М. Г.

Начальнику УНС горисполкома
тов. ЧУХАЧЕВУ В. П.

Начальнику областного управления культуры
тов. ВАСИЛЬЧЕНКО В. М.

С момента ввода в строй здания библиотечной библиотеки
им. А. М. Горького прошло четыре месяца, однако, несмотря на наши
просьбы к строителям, ряд нецелесообразных не устраненных,
не решенных вопросов о поставке кондиционеров, канализации.

По состоянию на 20 марта 1978 г. имеются следующие
неодделки :

- ✓ 1. Не установлены косячки над приемными дворового фасада.
- ✓ 2. Не укреплены рашетчатые двери у входе в кинопроекторную,
чем пельзуются неиспитанные люди.
- ✓ 3. Радиаторы отопления в книгохранилище текут, местами
протекают браковные детали.
- 4. Не залиты электропроводники канализации.
- ✓ 5. Невозможно установить водомер из-за просчета
монтажников.
- ✓ 6. Тепловой экран главного входе не действует из-за
монтажники бракованного оборудования.

✓ 7. Не обеспечено вентилирование от углекислоты помещения устанавки химлабораторий.

✓ 8. Дифлекторы на крыше крепились сваркой не прочно и сорваны ветром.

✓ 9. Паркет местами вспучился, в отдельные щели влетают.

✓ 10. Не установлены барьеры в гардеробах и декоративные щиты возле лифтов в ходе 6-го этажа.

✓ 11. Из-за устанавки на входных дверях малоощущих занес, последние согнулись, в двери просели.

✓ 12. Не оббиты железом двери ротацонной.

✓ 13. Не функционирует охранная сигнализация и автоматика химлабораторий.

✓ 14. Нет освещения в двух рабочих кабинетах. Не выставлены прожекторы на 6 лампах дневного света.

— 15. Лифты и малый книжный подъемник не пущены.

16. Облицовка бритательного бассейна кондиционеров осыпалась из-за слабого раствора, на котором велась облицовка. Осунулась в одном месте переплетная гранитная плита.

17. Нештукатурен участок потолка в цоколе и у двери фотолaborатории.

✓ 18. Невозможно прикрепить карнизы для оконных штор.

19. Крепление энгеров компрессоров осуществлено крайне неудовлетворительно.

20. Остается не решенным вопрос о поставке кондиционеров в 1978 г.

21. Не принимается меры о поставке библиотечных конвейеров в договорный срок. *Выполняется работа.*

22. Не завершены работы по благоустройству. Не завезен грунт, не засеяна часть газонов, не закончено вентилирование и др.

Прашу оказать содействие в ликвидации указанных недостатков.

Директор *А. И. Вельцер*

А. И. Вельцер

Зміст

Від упорядника	4
Ребро П.П. На день відкриття нової будівлі обласної бібліотеки імені О.М. Горького	6
Бальцер А.І. Нотатки про історію будівництва приміщення обласної бібліотеки імені О.М.Горького	7
Бальцер А.І. На службі народів (уринок із нарису)	11
Степаненко І.П. Статус і розвиток функцій регіональної бібліотеки в сучасних умовах (із матеріалів науково-практичної конференції 13 жовтня 2004 р.)	20
Світлини приміщення бібліотеки у різні роки існування	21
Степаненко І.П. Організація комфортного середовища для користувачів ОУНБ (із матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції "Публічні бібліотеки України в контексті реформ", Івано-Франківськ, 2011)	22
Публікації у пресі про відкриття нового приміщення бібліотеки	32
Фотосвідчення організації переїзду бібліотеки із старого приміщення в нове (листопад-грудень 1977 р.)	38
Висновок СЕС м. Запоріжжя про можливість введення в експлуатацію будівлі бібліотеки	39
Копія листа А.І. Бальцера щодо усунення недоліків будівництва з його особливими помітками	41

Упорядник: Н.А. Купрєєва

Редактор: І.П. Степаненко

Комп'ютерний набір: П.О. Бойко

